

3. Венгер Л. А. Развитие способности к наглядному пространственному моделированию // Дошкольное воспитание, 1982, №3.

4. Слепович Е.С. Формирование речи у дошкольников с задержкой психического развития: Кн. для учителя.-Мн.: Нар.асвета, 1989.

ӘӨЖ: 159.1

Жарылқап А.Ж.

«Педагогика және психология» білім беру бағдарламасы магистранты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, педагогикалық-психологиялық білім беру және оқыту әдістемесі кафедрасы
Қазақстан, Қызылорда қ. E-mail: aknura2050@mail.ru

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аннотация: В статье рассмотрены вопросы формирования коммуникативных отношений будущих педагогов-психологов в учебно-воспитательном процессе, проанализированы определения раскрывающие проблему коммуникативных отношений и приведены психолого-педагогические и научные мысли в исследовательских работах. Учитывая, что коммуникативная общение занимает очень важное место в общении человека с окружающей средой с рождения на протяжении всей жизни, что несомненно влияет на их активность и познание внешней среды.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативность и коммуникабельность, коммуникативные отношения.

Annotation: The article deals with the formation of communicative relations of future teachers-psychologists in the educational process, analyzes the definitions that reveal the problem of communicative relations and presents psychological, pedagogical and scientific thoughts in research papers. Given that communicative communication occupies a very important place in human communication with the environment from birth throughout life, which undoubtedly affects their activity and knowledge of the external environment.

Key words: communication, sociability and sociability, communicative relations.

Заманауи білім беру жағдайында, болашақ маманға университет қабырғасында білімділік және кәсіптік бәсекелестікке төтеп бере алатын өз мамандығына ыңғайлы, қабілетті ерекше педагогикалық қасиеттерді қалыптастыру қажет. Мысалы, педагогикалық мамандыққа бейімділік көрінетін және мұғалім мамандығын таңдай алудағы айқындалушы нәрсе оның өз ортасында қарым-қатынас орната алуы. Сондықтан да, педагогикалық білім беруде, оқыту мен тәрбиелеу технологиясына руханилық қосылмаса, онда білім беру күйреуге ұшырауы мүмкін. Ал педагогтың рухани дүниесіне - оның оқушылармен қарым-қатынасқа түсе алуы, түсіне алуы, оларға деген сүйіспеншілік, сыйластық, жан-жақты әрі дамыған қоғамның бір мүшесі ретінде қалыптастыру, әріптестерін түсінуі мен өз ісін терең талдау барысында төмендегі қағидаларды әрқашан басшылыққа алып отыру жатады.

Біздің ғылыми жұмысымызда қарастырып отырған, қарым-қатынастың коммуникативті қыры, тұлғалар арасындағы ақпарат алмасудан тұрады. Қарым-қатынастың интерактивті жағы білім, идея, әрекет алмасып қана қоймай, өзара әрекетті ұйымдастырумен ерекшеленеді. Қарым-қатынастың перцептивті қыры серіктестердің бірін-бірі қабылдау және тану үдерісінде, осының негізінде өзара түсіністік орната білуінен көрінеді. Осы бөліп көрсеткен үш қырдың шарттары қарым-қатынас үдерісінде, жалпы және педагогикалық қарым-қатынас болып табылады (Г.Андреева, А.А.Леонтьева, Б.Ф.Ломов және т.б.) [1, Б. 49-50].

Қарым-қатынас бұл тұлғаның өзара байланыстар мен өзара әсер ету жүйесі, мүмкіндіктер мен жағдайлар жүйесі, іс-қимылды, ортақ мүдделерді іске асыруға бағыттауға мүмкіндік беретін қандай да бір психикалық аура; қоғамның оның ұжымдарының, нақты өкілдерінің мүдделері. Қарым-қатынас – бұл әлеуметтік өмірдің нысаны.

Бірақ, солай бола тұра қарым-қатынастың инструменталды жағымен ғана әуестену адамдардың рухани мәнін жоюы және бұл қарым-қатынас түсінігін коммуникативтік әрекет сияқты қарапайымдануға әкелуі мүмкін. Пайдалы ақпарат алу немесе беру, серіктестердің белсенділігінің артуы, жүктемені түсіру немесе ортақ әрекетпен басқару, көмек көрсету және өзге адамдарға ықпал жасау қарым-қатынастың негізгі мақсаты болып табылады. Жоғарыдағы ғылыми зерттеу

жұмыстарды талдаудан коммуникативтік құзыреттілік – бұл өзара байланыс, пікірлесу, сөйлесуге қатысты коммуниканттардың жинақталған білім, білік, дағдылармен қарулануы, тілдік қатысымды терең меңгеруі деп тұжырымдаймыз. Сондықтан біз өз зерттеуімізде аталған коммуникативтік құзыреттіліктердің оқушылардың іс-әрекетінде алатын орнын ерекшелей отырып, коммуникативтік құзыреттілік ұғымын және оның құрамын белгілеуді жөн көрдік.

Көптеген әлеуметтанушылар С.Ю.Головин, А.В.Петровский коммуникативтік қарым-қатынас кодтарын меңгеру ғана емес, индивидтің тұлғалық ерекшелігі, оның сезімі, ойы және әрекетінің үштік бірлігі деген [6, С.30-31]. Ал болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік қарым-қатынасының бастауы – өмір тәжірибесін меңгеруі болып табылады.

Коммуникативтік қарым-қатынас алғаш рет әлеуметтік психологияда қолданылып, ішкі қоры (білім, білік) негізінде басқа адамдармен байланысты құру және қолдау қабілеті ретінде қолданылған. Күні бүгін психологиялық, педагогикалық әдебиеттерде коммуникативтік дайындық, қарым-қатынас құзыреті, коммуникативтік қабілет, тұлғаның коммуникативтік әрекеті, мәдениет және біліктілік деген сияқты терминдер көптеп қолданылып келеді. Бір қарағанда бұл терминдер белгілі бір жағдайда ғана қолданылатын синонимдес сөздер сияқты болып көрінуі мүмкін. Ал ғылыми тұрғыдан олардың мағыналық ара-жігін анықтап, ашуға болады. Сөйлеу әрекетін жүзеге асыратын – тіл болса, оның іске асуына жағдай жасайтын – коммуникация. «Коммуникативтік» терминіне қатысты зерттеу еңбектерінің қай-қайсысында да оның қарым-қатынас құралы, сөйлесуге байланысты қасиеті баса айтылады. Сонымен «коммуникативтік қарым-қатынас» ұғымына талдау жасауды жөн көрдік.

Қарым-қатынас – бұл бірыңғай іс-әрекет қажеттіліктерінен туындайтын адамдар арасындағы байланыстың дамуының жан-жақты процесі. Б.Г. Ананьев өзара әрекет, қарым-қатынас мағыналарын психологиялық жағынан ашқанда да міндетті түрде компоненттері – еңбек, оқу, ойын және іс-әрекеттің басқа да түрлері екендігін бірнеше рет жазып көрсетті. Сондай-ақ ғалым, қарым-қатынас және таным – тұлға өмірінің ішкі экстерниоризациясы және сыртқы әрекеттің интериоризациясы арқылы іске асырылады деген ой-пікірін білдірген. Л.С. Выготскийдің қарым-қатынас мәселесі талдауынша, баланың психикалық дамуы туғаннан бастап әлеуметтік заңдылықтармен анықталады [5, Б.345-347].

Адамның өзін қоршаған ортамен қарым-қатынас жасауында, яғни туғаннан бастап, бүкіл өмірінде қарым-қатынас өте маңызды орынға ие. Табиғатында адамның бір-бірімен қарым-қатынас жасауы белсенділікке алып келеді. Яғни оның сыртқы ортамен араласуы, қарым-қатынас арқылы жүзеге асады.

Ломовтың пікірінше [3, С.91], қарым-қатынасты адамдық іс-әрекет ретінде анықтауымыз керек, іс-әрекетте ол принципті түрде бар, ол субъектіні объектпен байланыстырмайды, субъект басқа субъектімен байланысады.

Ал, коммуникация – латын тілінен аударғанда – біреумен кеңесу деген мағынаны білдіреді. Яғни адамның «Мен»-нін өзін басқадан табуына көмектесетін қарым-қатынасты білдіретін категория. Коммуникация – бұл берілген ақпарат үлкен мәнге және өзіндік тұлғалық, мағынаға ие болатын қарым-қатынас [2, С.57]. Жоғарыдағы зерттеулердегі ғылыми тұжырымдар мен көзқарастардан, тұлғаның коммуникативтік қарым-қатынасы өзін-өзі көрсете білуі және адамның дербес коммуникативтік ерекшеліктерінің кешені болып табылатындығы түсінікті болды.

Ғалым Р.С.Немов коммуникативтік қарым-қатынас «өзінің табысқа жетуіне қатысты адамдармен қарым-қатынас жасай білу іскерлігі мен дағдысы» деген нақты анықтама береді [4, С.72-73]. Психологиялық көзқараста коммуникативтік қарым-қатынас – бұл тұлғаның шынайы қарым-қатынасқа сәйкес жағдайда сөйлесім, оқу, аудиттік және жазуда өзінің сөйлеу әрекетін ұйымдастыра, басқара білу мүмкіндігі деп тұжырымдалған.

Сондықтан коммуникативтік құзыреттілік тілдің дамуымен тікелей байланысты болып, тіл туралы білімімен анықталады. Сонымен қатар тұлғаның қарым-қатынастың вербалды емес құралдары туралы білімі мен түсінігіне, оны өзінің құрдастырымен, ересектермен қарым-қатынасында қолдана алуымен анықталады. Болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік қарым-қатынасы оқу іс-әрекетінде және одан тыс уақыттарда қалыптасады.

Педагогикада «қалыптастыру» ұғымы тұлғаны тәрбиенің сыртқы ықпалы, оқу, әлеуметтік орта әсерімен дамыту және қалыптастыру деп түсіндіріледі. Қалыптастыру деп адамның тұлғалық жағынан толыққандығын, белгілі бір ересектік деңгейіне жеткендігін, орныққандығын айтуға болады. Сондықтан болашақ мамандардың коммуникативтік қарым-қатынасын қалыптастыру диалогтық сөйлеу, көпшілік алдында сөз сөйлеуі, жазбаша қарым-қатынас және топтық қарым-қатынасқа түсе алу білімі, білігі, дағдысы және тұлғалық сапалар жиынтығы деп тұжырымдаймыз.

Сонымен, коммуникативтік қарым-қатынас тыңдай және сөйлей білуді мақсатына қарай әлеуметтік, ақпараттық, экспрессивті, ой қозғайтын қарым-қатынас техникасы ретінде қолдана білуді қажет етеді. Қорытындылай келе, коммуникативтік қарым-қатынас туралы психологиялық, педагогикалық ғылыми - зерттеу жұмыстарындағы ой-тұжырымдарды жүйелей келе коммуникативтік қарым-қатынас ұғымының мәнін былай жіктеп көрсетуге болады:

- топта жұмыс жасау қабілеті, топтық рух, жауапкершілік сезімі және жеке тәртібі, жалпы іске қызмет ету сезімі;

- өзгенің пікірін тыңдай білу, топта жұмыс жасау қабілеті, жазбаша және ауызша коммуникация;

- бірлесіп шешім қабылдауға қатысу, бірін-бірі сыйлау, басқа мәдениет тілдері және діндегі адамдармен бірге өмір сүру қабілеті, қарым-қатынастың ауызша және жазбаша формаларын меңгеру;

- коммуникативтік тәртіп аймағындағы білімі, коммуникативтілік және ұйымдастырушылық қабілеті, эмпатияға қабілетті болу, өзіндік бақылауға қабілеттілігі, вербалды және вербалды емес қарым-қатынас мәдениеті.

Қарым-қатынас кез келген іс-әрекетпен бірге жүреді. Адамның іс-әрекетінің барлық түрлерінде ол катализатор рөлін атқарады. Сондықтан біз өз зерттеуімізде, ең алдымен, аталған коммуникативтік қарым-қатынастың студенттердің іс-әрекетінде алатын орнын ерекшелей отырып, қарым-қатынастың өзара байланысты үш құрамын белгіледік.

Коммуникативтік қарым-қатынастың негізінде тек тілді меңгеру ғана емес, индивидтің тұлғалық ерекшеліктері тұтастықта, нақты әлеуметтік контексте ашылатын оның сезімдері, ойлары мен іс-әрекетінің бірлігі.

Көтеріп отырған мәселе төңірегінде көптеген әдебиеттерді, ғылыми мақалаларды талдау нәтижесі, қазіргі таңда педагог-психолог мамандығының дәрежесі айшықталып, беделі де көтеріліп келе жатқандығын көрсетті.

Жыл сайынғы мемлекет тарапнан болашақ мамандарға жасалып жатқан қамқорлық пен мұғалім беделін көтеру жолындағы игі істер көңіл қуантады. Педагог мамандар ұрпақ жолында бойындағы барша күш-қуатын сарқиды. Болмысы бөлек, қыран іспетті ерекше жаратылыс иелерінің өмірдегі алар орны қай заманда да жоғары болған. Білгенінді басқаға үйретіп, одан қуат алып, өзін сүйген ісінді жасағанға не жетсін?! Ал осы жолда болашақ педагог-психологтарға көмекке келетін әрине ол коммуникативтік қарым-қатынас. Себебі жаңа ғасыр, жаңа заман талабына сай болашақ мамандар үнемі даму үстінде болғандықтан ақпараттармен, рухани құндылықтармен алмасады. Ал бұл өз кезегінде жаңғыру, жаңа технологияларды меңгеру, жаңашіл, білімді, педагогикалық өзгерістерге бейім, жан-жақты болады деген сөз. Болашақ мамандар қарым-қатынасқа түсе отырып, тобымен, ортасымен сабақтаса жұмыс жасайды, өзінің қызығушылығын оятады, топпен, ұжыммен бірлескен орта құрады демекпіз.

Пайдаланылған көздердің тізімі

1. Айкинбаева Г.К. Жоғары мектеп психологиясы. Оқу құралы. – Алматы: «Эверо» баспасы, 2014. – 49-50.
2. Головин С.Ю. Словарь практического психолога. - Изд. Харвест, 2001. – С.57.
3. Жүнісова Ж.А. Педагогикалық шеберлік. – Алматы, 2011. – Б. 91.
4. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. – 4-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – Кн.1.- С. 72-73.
5. Тоқсанбаева Н.Қ. Психологиядағы қарым-қатынас мәселесі // Білім беру жүйесінде адам ресурстарын басқарудың қазіргі тенденциялары: Халықаралық ғылыми-практикалық конф. материалдары. – Алматы, 2005. – Б. 345-347.
6. Хуторской А.В. Современная дидактика: Учебник для вузов. – СПб.: Изд-во «Питер», 2001. – 30 с.